

УДК 351.746.1

С. В. САВЧЕНКО

ЕВОЛЮЦІЯ ПЕРЕХОДУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В “СУСПІЛЬСТВО ЗНАТЬ” У ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розкрито тенденції та перспективи розвитку інформаційного суспільства в добу глобалізації, досліджено шляхи становлення інформаційного суспільства в розвинутих країнах світу та умови розвитку власних моделей інформаційного суспільства; виявлено характерні особливості моделей становлення інформаційного суспільства – західної і східної; розкрито шляхи та напрями оптимізації переходу інформаційного суспільства в “суспільство знань” у добу глобалізації.

Ключові слова: інформаційне суспільство, “суспільство знань”, модель, проблеми, гомеостат, глобалізація.

The evolution of the information society in transition "knowledge society" in the era of globalization. Tendencies and prospects of development of information society in the era of globalization, explored ways of information society in the developed world and the conditions of its own models of development of the information society; revealed the characteristic features of the models of the information society – western and eastern; the main tendencies of the transition process in the information society "knowledge society", where information is considered and used as a strategic resource in the economic sphere; Revealed route and directions optimization of information society in transition "knowledge society" in the era of globalization.

Key words: information society, "knowledge society", model, homeostat, globalization.

Актуальність теми дослідження в тому, що, *по-перше*, світ вступив у більш складний період розвитку, оскільки комплексні проблеми вимагають не просто важчих рішень, які є складнішими, а вироблення нового інструментарію аналізу інформаційного суспільства в добу глобалізації. По-друге, на етапі становлення і розвитку інформаційного суспільства на перший план висувуються не проблеми подальшої технізації суспільства, як уже вважалося декілька років назад, а проблеми його інтелектуалізації, створення й упровадження нових соціальних технологій, що базуються на ефективному використанні головного стратегічного ресурсу суспільства – знань. По-третє, необхідно дослідити умови, за яких Україна зможе сформувати нове середовище свого проживання, яке буде базуватися на різноманітних і глибоко розвинутих інформаційних технологіях та процесах, щоб знайти вихід з інформаційної кризи. То ж, на нашу думку,

тенденція неухильного перекачування трудових ресурсів зі сфери матеріального виробництва в інформаційне середовище є істотним, але не єдиним симптомом інформаційної кризи, що наближається.

Тому ми акцентуємо увагу на таких симптомах (проблемах) даного процесу, які є актуальними для даного дослідження. 1. Зростання кількості інформації підвищує можливості існуючих засобів обробки, передачі, збереження та інтегрування, що істотно понижує ефективність її використання у якості корисного продукту праці. Особливо зростає об'єм інформації наукових знань, який подвоюється кожні 2-3 роки. Темпи розвитку апаратних засобів переробки інформації (ЕОМ), збереження і передачі її користувачам відповідає потребам створення світового інформаційного середовища (інтернет). 2. Відсутність єдиних універсальних програмно-інструментальних засобів утруднює проблеми опису, інтегрування, ідентифікації знань у різних предметних сферах. З цією метою науки слід розробити нові методи, які повинні дозволити людині не тільки правильно зрозуміти високо динамічну інформаційну картину світу, яка є надзвичайно динамічною, але є досягнути єдність інформаційного обміну у природі і суспільстві, навчитися цілеспрямовано формувати картину світу. 3. Стратегічно важливою і довгостроковою уявляється проблема формування нової перспективної системи освіти і виховання майбутніх поколінь людей, які будуть жити в інформаційному суспільстві. Для подолання цих проблем слід враховувати і нові можливості інформаційного суспільства, яке може бути використано для формування творчої особистості. Тенденції еволюції інформаційного суспільства в “суспільство знань” базуються на використанні креативних систем освіти, які відкривають нові можливості для інформаційної підтримки творчих процесів. Враховуючи високу значущість проблеми, слід відзначити, що для вивчення процесів інформатизації необхідні знання інформатики і психології, що зливаються у нову дисципліну – інформаційна психологія. 4. Розвиток комунікаційного середовища привів до розвитку мережевої віртуальної комунікації, яку слід розглядати як різновид смислової комунікації, змістом якої є обмін образами, інформаційними по природі і відмінними за способами їх сприйняття. Мережева віртуальна комунікація, що породжує низку сучасних проблем інформаційного суспільства, виникла на певному етапі розвитку інформаційної революції і розвивається паралельно з формуванням глобального інформаційного середовища.

Існує низка концепцій, що сприяли переходу до “суспільства знань”. Ще в 1950 – 1960-і рр. ХХ ст. ускладнення техніки вимагало нового підходу до аналізу сучасного соціуму – підвищення освітнього рівня не тільки управлінців, ІТП, але й основної маси працівників, щоб забезпечити оптимальний синтез людини з технікою. Було запропоновано навчання новій техніці, програмуванню, діловодству, в результаті чого піднявся інтелектуальний рівень працівників і всього суспільства. Доктрина “людських ресурсів” сформувалася в умовах, коли НТР відкрила нові можливості для підвищення ефективності управління. Вона стала реалізуватися за допомогою застосування ЕОМ та інших технічних засобів

кібернетики, електронного моделювання процесів, кількісного аналізу господарських проблем. Відбулося об'єднання “людських ресурсів” зі зростаючими можливостями технічних систем, зросла продуктивність праці у промисловості і сільському господарстві, підвищилася якість продукції, але й ця доктрина до кінця 1970-х рр. вичерпала свої можливості” [1]. Наступному етапу еволюції інформаційного суспільства в “суспільство знань” сприяла доктрина “організаційного гуманізму”. Бурхливий розвиток НТП виявив, що його найбільш наукоємні напрямки і тонкі технології можуть успішно розвиватися лише за умови, якщо працівник не тільки високоосвічений, але й має гідні матеріальні умови, гарний психологічний клімат, відчуває піклування про себе. Тому в 1980-і рр. інтенсивно розробляються шляхи більш ефективного використання людського потенціалу організацій, розвитку в них правильних “цінностей і “організаційної культури”, налагодження духу новаторства і підприємництва. Була звернена увага на покращання матеріального стану працівників, організацію гуманних цінностей, соціальної захищеності працівників. Це був результат подальшої адаптації системи до потреб розвитку сучасного соціуму і переходу його до “суспільства знань”. Модернізація, яка стала актуальним завданням для всього пострадянського простору, вимагала активної інформаційної політики.

Мета статті – аналіз теоретико-методологічних засад інформаційного суспільства, що еволюціонує в “суспільство знань”, та виявити проблеми його становлення і шляхи оптимізації.

З урахуванням мети роботи необхідно вирішити такі завдання: дослідити становлення інформаційного суспільства в розвинутих країнах світу (США, Європа, Японія) та умови розвитку власних моделей інформаційного суспільства; виявити характерні особливості моделей становлення інформаційного суспільства – західну і східну; з'ясувати головні тенденції процесу переходу інформаційного суспільства в “суспільство знання”, коли інформація розглядається і використовується як стратегічний ресурс держави, зокрема в економічній сфері; розкрити шляхи та напрями оптимізації переходу інформаційного суспільства в “суспільство знань” у добу глобалізації.

У розвинутих країнах світу (США, Європа, Японія) стали формуватися умови для становлення і розвитку власних моделей інформаційного суспільства, які в найбільшій мірі відповідають уявленням народів цих країн про суспільний устрій. Порівняння різних моделей інформаційних суспільств свідчить, що фінська модель розвитку інформаційного суспільства у найбільшій мірі відповідає уявленням людей про справедливе і високорозвинуте суспільне облаштування суспільства [6]. Необхідно відмітити, що за останні 25 років фіни зуміли не тільки створили конкурентоспроможну економіку на основі передових технологій і порівнятися зі США у продуктивності праці, але й звести до мінімуму головний недолік глобалізації – зростання соціальної нерівності. Фінська модель інформаційного суспільства різко відрізняється від американської, яка неминуче побудована на

конкуренції приватних компаній і неминуче приводить до загострення соціальних конфліктів. Фінська модель інформаційного суспільства довела, що держава є головним учасником технічної революції, в результаті чого Фінляндія стала світовим лідером по частці доходів на НДР, що складає сьогодні 3,3 % від ВВП. Фінляндія зробила ставку на розвиток наукоємних інформаційних технологій, які приносять країні 45 % ВВП, причому 85 % інформаційно-технологічного обладнання, що виробляється в країні, йде на експорт. Фіни вважають, що їм вдалося побудувати перспективне суспільство інформаційного благоденства [4, с. 149–150].

Саме зміну світогляду на межі тисячоліть підготувала революція у сфері комунікації та інформації, яка досягла таких масштабів, які не могли уявити собі попередні покоління. Масова комп'ютеризація, упровадження і розвиток найновіших інформаційних технологій привели до стрибка у сфері освіти, бізнесу, промислового виробництва, наукових досліджень і соціального життя. Інформація перетворилася на глобальний, у принципі невичерпний ресурс людства, яке вступило в нову епоху розвитку комунікацій – епоху інтенсивного освоєння цього інформаційного ресурсу і “небачених можливостей” управління. Саме інформація, управління і організації як могутні локомотиви прогресу, в розвинутих країнах створили нову цивілізацію. Цей перехід розпочався в розвинутих країнах 1960-х рр. і завершився до середини 1980-х рр. Кібернетика і синергетика внесли найбільший концептуальний внесок у сучасне розуміння інформаційного суспільства та комунікацій, які працюють на рівні не поверхневих, а глибинних факторів. “Стратегічні комунікації беруть до уваги причини (мотиви) і наслідки, натомість на поверхні є лише чисті комунікації. Стратегічні комунікації щодо комунікацій тактичних (поверхневих) виступають як логіка чи риторика щодо мислення. Це ефективніші і дешевші засоби переконання людини, впливу на неї” [3, с. 189].

Тенденції розвитку інформаційного суспільства в добу глобалізації формуються в різних країнах з різною інтенсивністю і особливостями. У самому загальному вигляді слід виділити дві моделі такого становлення: західну і східну. У західній моделі основна роль відводиться лібералізації ринку інформаційних супермагістралей та їх універсального обслуговування. У східній моделі приділяється велика увага співпраці держави і ринку, спостерігається устремління встановити зв'язок між традиційними культурними цінностями і немінучими з формуванням глобального інформаційного суспільства змінами. У той же час у рамках кожної з цих моделей існують свої відмінності, які визначаються рівнем економічного та соціально-політичного розвитку того чи іншого соціуму. Одночасно стає очевидним, що поки що не всі країни готові досягти нового щаблю людського суспільства чи навіть підійти до неї.

Слід виокремити такі головні тенденції цього процесу. По-перше, всюди інформація розглядається і використовується як стратегічний ресурс держави,

зокрема в економічній сфері. Відбувається інтенсивне формування інформаційного сектора економіки, який розвивається сьогодні більш швидкими темпами, ніж інші галузі. По-друге, у всіх країнах інформація все більше стає предметом масового споживання населення. У результаті, проявляється рух до глобального інформаційного суспільства як загальна тенденція, особливо для розвинутих країн. Указаний рух здійснює помітний вплив на політичне життя в різних країнах і на світовій арені в цілому, більш того – він стає складовою частиною державного і публічного управління. З однієї сторони, використання нових інформаційно-телекомунікаційних технологій представляє громадянам безпрецедентну можливість швидкого доступу до текстів законопроектів, документів ще на стадії їх попередньої розробки, до значного об'єму інформації по широкому спектру питань державного управління. З іншого боку, воно збільшує ефективність роботи самих державних органів, допомагає налагодити більш тісну взаємодію між державою і суспільством, зокрема з метою оперативного вирішення поточних проблем. І однією із задач держави у зв'язку з цим стає створення ефективної системи забезпечення прав громадян і соціальних інститутів на вільне отримання, розповсюдження і використання інформації як необхідної умови демократичного розвитку. У результаті в управлінській практиці використання нових інформаційних і телекомунікаційних технологій стало невід'ємним елементом: оволодіння інформацією є на сьогодні найважливішим ресурсом як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівні. Стрімкі і неоднозначні зміни соціальних, економічних, політичних та інших умов міжнародного і всього суспільного життя, що відбуваються за умов становлення глобального інформаційного суспільства, викликали гостру необхідність у виробленні узгоджених дій міжнародної спільноти, направлених на визначення загальних принципів поведінки і основних засобів їх реалізації на рівні окремих країн, регіонів і глобального соціуму в цілому. “Чим вільнішою в історії ставала людина, тим менше можливостей для впливу виникало у держави, окрім комунікативних. Саме це і веде до постійного розвитку комунікацій, які випереджають за своїм розвитком всі інші сфери” [3, с. 16].

У другій половині 1990-х рр. укрупнення і, відповідно, зростання технологічних і комунікаційних можливостей інформаційних компаній супроводжується формуванням якісно нових умов для збільшення інформаційної незалежності особистості і підвищенню контролю за діяльністю державних органів зі сторони ЗМІ і самих громадян, чому в достатній мірі сприяла діяльність ООН, міжнародних регіональних і неурядових організацій. Разом з тим, як засвідчила Окінавська зустріч країн “великої вісімки” в липні 2000 р., міжнародна спільнота відчуває зростаючу загрозу у зв'язку з протиріччями, що несе в собі глобальне інформаційне суспільство. Поряд з очевидними благами інформаційна революція приносить і зовсім інші проблеми, серед яких гостра цифрова нерівність країн і регіонів, проблема правового регулювання інтернету, електронної комерції і оподаткування в цій

сфері, питання інтелектуальної власності, проблема забезпечення безпеки і конфіденційності інформації, можливість психологічного впливу на індивідуальну і суспільну свідомість з метою нав'язування свого бачення противника, його образу, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології. У силу глобального характеру інформаційного суспільства їх вирішення уявляється можливим лише за допомогою вироблення і реалізації відповідних міжнародних механізмів. З одного боку, жодна країна не здатна сама подолати даного роду проблеми, а з іншого – навіть якщо такі міжнародні механізми вдасться виробити, ефективність їх використання прямо буде залежати від виконання встановлених правил всіма учасниками глобального інформаційного обміну. У контексті цього процесу найважливішим поняттям глобального інформаційного обміну є гомеостат, який слугує механізмом підтримки динамічної стабільності функціонування системи в певних межах. Гомеостат (Homeostat) – це базове функціональне поняття механізму переробки інформації, динамічної підтримки життєво важливих функцій і параметрів системи, що складається з системи, що управляє, і системи, якою управляють [5, с. 9].

Якщо інформаційний простір формується в першу чергу новими об'єктами, хоча б у такому сегменті, як мас-медіа, то віртуальний простір значно інерційніший – тут мають значення старі об'єкти. Тенденції розвитку віртуальної комунікації в добу глобалізації відрізняються такими особливостями: 1) збільшенням можливостей соціалізації особистості; 2) розвитком виробництва знання; 3) розвитком мережевої економіки; 4) перетворенням інформації в один з основних ресурсів суспільства; 5) зміною основних характеристик комунікаційного середовища в один з основних ресурсів суспільства; 6) зміною основних характеристик комунікаційного середовища – часу і простору, стратифікацією інформаційного простору.

Перехід інформаційного суспільства в суспільство знань має як оптимістичні, так і песимістичні прогнози і тенденції розвитку. Комплексна інформатизація, створення глобальних систем екологічного моніторингу на основі супутникових систем зв'язку, а також систем спостереження за політичною обстановкою в різних регіонах світу, створення нових високоефективних засобів для інформаційного моделювання і прогнозування екологічних, політичних, економічних і соціальних процесів – уже реалії найближчого майбутнього. Кожна нова інформаційна технологія трансформує суспільство. Колись книги і друк створили карту Європи з країн-націй, бо вони активізували національні почуття, які до цього були пасивними. Серед останніх інновацій – телебачення і інтернет, що створили глобалізоване суспільство, для якого кордони перестали бути пріоритетом.

Таким чином, реалізація державної інформаційної політики закладає основи для вирішення таких життєво важливих задач, як формування єдиного інформаційного простору України, її інтеграції у світовий інформаційний простір, приділяючи при цьому особливу увагу забезпеченню інформаційної

безпеки особистості, суспільства і держави, розвитку сфери інформаційних послуг, удосконалення правового регулювання інформаційних процесів. Саме ці обставини і визначають зміст національних інтересів України в інформаційній сфері і потребу держави в забезпеченні її безпеки, що включає: 1) дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина у сфері отримання інформації та її використання, забезпечення духовного оновлення України, збереження і укріплення моральних цінностей суспільства, традицій патріотизму і гуманізму, культурного і наукового потенціалу країни; 2) інформаційне забезпечення державної політики України в інформаційній сфері, пов'язане з забезпеченням доступу громадян до відкритих державних інформаційних ресурсів; 3) розвиток нових інформаційно-комунікативних технологій, у тому числі індустрії засобів інформатизації, телекомунікації і зв'язку, забезпечення потреб внутрішнього ринку його продукцією та виходу на світовий ринок; 4) захист інформаційних ресурсів України від несанкціонованого доступу, забезпечення безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем; 5) упровадження інформаційно-комунікативних систем в організаціях внаслідок інтенсифікації інформаційних процесів істотно сприяє скороченню тривалості управлінських циклів, тому виникає необхідність врахування динамічних інформаційних факторів при прийнятті рішень; 6) до одного з проєктів загальнонаціонального значення слід віднести широкосмуговий доступ до мережі Інтернет (ШСД), тобто покриття території України такими засобами передачі інформації (зв'язку, телекомунікацій тощо), які дозволяють використати різношвидкісні технології доступу до інформації [2, с. 4-5]. Вирішення цих задач буде сприяти переходу до суспільства знань.

Література:

1. *Абдеев Р. Ф.* Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев. – М. : ВЛАДОС, 1994. – 336 с.
2. *Дубов Д. В.* Широкополосный доступ до сети Интернет как важная предпосылка инновационного развития Украины : аналит. доп. / Д. В. Дубов, М. А. Ожеван. – К. : НСД, 2013. – 108 с.
3. *Почепцов Г. Г.* Контроль над разумом / Г. Г. Почепцов. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2012. – 352 с.
4. *Прангишвили И. В.* Энтропийные и другие системные закономерности: Вопросы управления сложными системами / И. В. Прангишвили. – М. : Наука, 2003. – С. 149–150.
5. *Степанов А. М.* Основы медицинской гомеостатики. (Лекции по теории и практике биоинформационных коррекций) / А. М. Степанов. – М. : ИНФРА, 1993. – 222 с.
6. *Хаманен Я.* Информационное общество – финская модель / Я. Хаманен. – М., 2002.